

ШОЛИ НАВЛАРИ УРУҒЧИЛИК ТИЗИМИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЮҚОРИ АВЛОДЛИ УРУҒЛАРИНИ ЕТИШТИРИШ

Бахтиёржон Қодиров,
қ.х.ф.ф. доктори, к.и.х.,
Дилобархон Тўхтасинова,
ўқитувчи,
Шоличилик илмий-тадқиқот институти,
Рихсивой Тиллаев,
қ.х.ф. доктори, профессор,
Комилов Шихназар Даврон ўғли,
магистрант,
Тошкент давлат аграр университети.

Аннотация. Мақолада шולי экиннинг юқори авлодли ва сифатли уруғликларини етиштириш учун бошланғич уруғчилик тизимини ташкил этиш тартиблари, яъни унинг нав ўтоғини қайси даврларда ва неча маротаба ўтказиш, уруғчиликни амалиётда ташкил этилиши, апробация кўриги ўтказилиши ҳамда уни ўтказишида қандай мутахассислар қатнашиши, далолатномалар тузиш бўйича мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: бошланғич уруғчилик, оила, оригинал, элита, юқори авлодли уруғлар, нав ўтоғи, апробация, далолатнома, мувофиқлик сертификати, синов баённомаси.

Аннотация. В статье приводятся этапы организации системы первичного семеноводства для выращивания высоко репродуктивных и качественных семян культуры риса, то есть порядок, сроки и количество сортовой прополки, организация семеноводства в практическом звене и в нём какие специалисты должны участвовать, а также основы проведения апробации и составления соответствующих актов.

Ключевые слова: первичное семеноводство, семья, оригинал, элита, семена высокой репродукции, сортовая прополка, апробация, акт, соответствующий сертификат, протокол испытания.

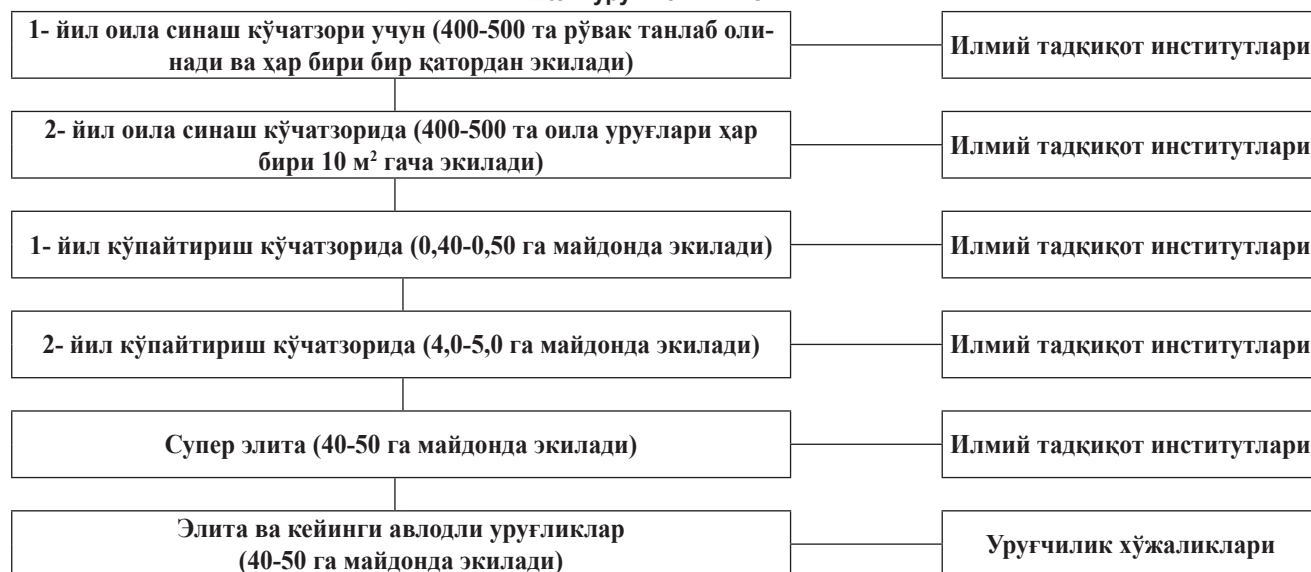
Дунё амалиётдан маълумки, қишлоқ хўжалигида инновацион, яъни замонавий талабларга мос бўлган уруғчилик тизимини ташкил этиш, юқори авлодли ва сифатли уруғликларни экиш ҳисобига ортиқча харажатларсиз 25-30 фоизгача қўшимча ҳосил етиштириш мумкин.

Маълумки, ҳар бир экиннинг мавжуд уруғчилик тизимини доимий, яъни констант деб бўлмайди. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини янада ривожлантириш учун бошланғич

уруғчиликни такомиллаштириб бориш талаб қилинади. Одатда маҳаллий шароитда етиштирилган уруғлик энг юқори ва сифатли ҳосил олишни таъминлайди. Шунинг учун ҳам кўплаб мамлакатлар четдан уруғлик сотиб олмасликка ҳаракат қиладилар. Биринчидан, четдан уруғлик сотиб олиб маҳсулот етиштириш қимматга тушади. Иккинчидан, уруғлик билан турли карантин объектлари келиб қолиши мумкин. Учинчидан, маҳаллий уруғчилик тизимини ривожлантиришга

1-жадвал.

Шоли уруғчилиги тизими

Эслатма: Ҳар бир авлодли уруғликлар ҳар бир босқичда шולי экини бўйича (1 х 10 баробарга) кўпайиб боради.

салбий таъсир кўрсатади. Шуни таъкидлаш жоизки, суперэлита уруғликлари элита уруғларидан 2,5 – 3,0 ц/га, элита уруғликлари биринчи авлодлардан 1,5 – 2,5 ц/га, биринчи авлодли уруғлар экилганда эса ундан кейинги R-I, R-II ва бошқаларга нисбатан 1,0 – 1,5 ц/гача юқори ҳосил бериши олимлар томонидан исботланган.

Демак, ҳосилдорликни ошириш юқори авлодли ва сифатли уруғликларга ҳам бевосита боғлиқ экан. Табиийки бундай уруғликлар қандай етиштирилади? деган савол туғилади. Юқори авлодли ва сифатли уруғликларни етиштириш учун аввало, илмий-тадқиқот институтлари ёки олий таълим муассасаларининг яъни, оргинатор, нав муаллифлари ташкилоти тажриба далаларида селекционер – уруғчи олимлар томонидан бошланғич уруғчилик тизими ташкил этилади. Улар қуйидаги босқичларда амалга оширилади.

Биринчи навбатда, янги яратилган ёки жорий этилаётган элита авлодли уруғлик майдонларидан навнинг морфобиологик кўрсаткичларига тўлиқ мос бўлган, биологик ва ҳўжалик ҳамда қимматли белги хусусиятларини ўзида сақлаб қолган, тўлиқ пишган 2-3 дон рўваклар якка танлаш йўли билан танлаб олиниб, бир оила уруғликлари ташкил қилинади.

Иккинчидан, ҳар бир навдан якка танлаш йўли билан олинган оила рўваклари лаборатория шароитида чуқур таҳлил қилинади. Яъни, ҳар бир оиладаги рўваклар сони, уларнинг ўртача узунлиги, умумий, тўлиқ, пуч, ярим пуч, 1000 донлар сони ва оғирлиги аниқланади. Таҳлил натижаларга асосан, якка ва умумий танлаб олиб экилган оилаларда навнинг морфологик кўрсаткичларига хос бўлмаган оилалар чиқитга (бракка) чиқариб юборилади.

Учинчидан, районлаштирилган ва истиқболли шולי навларининг бошланғич уруғчилик (оила, кўпайтириш) кўчатзорларини ташкил этиш учун нав кўрсаткичларига хос бўлган, биологик ва ҳўжалик ҳамда қимматли белги, хусусиятларини ўзида сақлаб қолган якка танлаб олинган ҳар бир оила 4-7 метр узунликда, тор ва кенг қаторли (12,5-25 см) сийрак қилиб, қўл кучи ёки махсус кичик дон экиш сеялкалари ёрдамида экилади.

Тўртинчидан, Ўсиб-ривожланиш даврида, ҳосилдорликни белгилловчи асосий биометрик кўрсаткичларини шаклланиши, ҳосилдорлик даражаси, шунингдек, биологик ва ҳўжалик ҳамда қимматли белги хусусиятлари сақланиш даражаси ҳар бир оилалардаги ўсимликларда аниқланади. Кузатувлар давомида морфологик ва биологик кўрсаткичлари бўйича навга хос бўлмаган оилалар чиқитга чиқарилади. Экилган оилаларда камида икки маротаба нав ўтоғи олиб борилади ва апробация кўригидан ўтказилади.

Бешинчидан, оила кўчатзори уруғлик майдонларидан умумий танлаш йўли билан олинган уруғлик материалларини экиб, бир йиллик, зарурат бўлганда икки йиллик кўпайтириш кўчатзорлари ташкил этилади. Ундан сўнг кейинги босқичга ўтилади. Олтинчи босқичда эса навнинг суперэлита, яъни “оригинал” уруғликлари етиштирилади. Оригинал уруғликлар уруғчилик қонунида белгиланиши бўйича фақат нав муаллифи томонидан етиштирилади. Шунинг учун ҳам нав оргинатори деб аталади. Оргинатор суперэлита ва элита уруғликлари етиштирилади.

Шу тартибда бошланғич уруғчилик тизими ташкил этилади. Тизим бўйича кейинги босқичларда юқори авлодли элита, биринчи ва кейинги авлод (репродукция) ли уруғликлар етиштириш ва уларни ташкил этиш қандай амалга оширилади деган саволга жавоб беришни қуйида кўриб чиқамиз.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг шу йил 2 февралдаги ПҚ- 4973 –рақамли “Шоли етиштиришни янада

ривожлантириш чора – тадбирлари тўғрисида” ги қарори соҳани янада ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Мазкур қарорга мувофиқ республика бўйича 22 та туманда шолчилик агрокластерлари ёки экишга руҳсат этилган минтақаларда шолчи етиштирувчи фермер ҳўжаликлариди авлодли элита уруғчилик ҳўжаликлари ташкил этишга 17450 гектар ер майдони ажратилди. Бундай катта майдонларда жадал уруғчилик тизимини ташкил этиш учун оргинатор томонидан етиштирилган суперэлита ва элита уруғликлари ана шу агрокластер ва уруғчилик фермер ҳўжаликлари ер майдонларига экиш учун берилади. Элита уруғлари етиштириш Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ҳўжалик вазирлиги томонидан тасдиқланган технологик карта талаблари бўйича юқори агротехника асосида уруғликлар экилиб, парваришланади. Тоза уруғлик олиш учун албатта икки маротаба нав ўтоғи ва апробация кўриги ўтказилади ҳамда махсус далолатнома орқали расмийлаштирилади.

Уруғлик шолчи экилган майдонларда нав ўтоғининг биринчиси, ўсимликлар бошоқлаш даврининг охири ва сут пишиш даврида, иккинчиси мум пишиш даври охири ва тўлиқ пишиш даврида ўтказилади.

Апробация кўриги эса, ўсимликнинг мум пишиш даври охири ва тўлиқ пишиш даврида ёки ўрим – йиғим бошланишидан 15-20 кун олдин ўтказилади.

Апробация кўригидан ўтказиш ҳамда махсус далолатнома тузиш ишлари “Уруғлик учун экилган шолчи майдонлариди апробация ўтказиш услубномаси” асосида амалга оширилади. Бунда илмий тадқиқот институтлари, олий ўқув юртлари ҳўжаликларининг навли ва дурагай (оила кўчатзори) авлодли уруғликларини етиштириш учун экилган шолчи майдонлариди бош апробатор бўлиб, селекционер, уруғшунос-олим, уруғчилик бўйича ҳосилот ва ҳўжалик аъзоси иштирокида апробация ўтказилади. Бунинг натижасида қуйидаги далолатнома тузилиб, муассаса (ташкилот) ёки ҳўжалик

1-йлова

Далолатномани текшириш

ДАЛОЛАТНОМА № _____

Навли ва дурагай экинларини рўйхатга олиш

20 ____ йил ____ ____ да мени апробатор _____

Фамилияси, исми, отасининг исми _____

Экиннинг рўйхатга олинди _____

Туман _____

Хўжаликда мавжуд _____

№ _____ дала, № _____ майдониди уруғлик экинчилиги аниқланди _____

1. Экин _____

Уруғлик экин _____

2. Экин _____

3. Экин _____

4. Дала кўридан ўтказилиб, уруғлик хўжалиқлари текширилган ҳолда аниқланди _____

5. Апробаторнинг таслифи: ушбу навнинг ўрими, яъниш ва уруғликни саклаш бошқа майдонлариникидан алоҳида ўтказилсин _____

Апробатор _____

Хўжалик раҳбари _____

Ташкилот раҳбари _____

Қабул қилувчиси: мен хўжалик раҳбари _____

Апробатор кўрсатган таслифларини бажарилганини ўз зимматига оламан _____

М.У. _____ Ташкилот раҳбари _____

